ΤΑ ΦΛΕΓΟΝΤΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΕ Ο ΜΕΓΑΛΕΙΤΕΡΟΣ ΕΛΛΗΝ ΠΟΙΗΤΗΣ;

(Τί ἀπαντοῦν οἱ Λ. Μαβίλης, Αλ. Πάλλης, Ἀργ. Ἐφταλιώτης καὶ ὁ Νικ. Κονεμένος)

Ζ'.

Ἕνας ΑΝΩΝΥΜΟΣ (ὁ Λ. Μαβίλης πιθανῶς), ἀπάντησε ὡς ἑξῆς :

«Ἀξιότιμε κύριε

»Ἀφοῦ τόσο ἐβγενικὰ ζητᾶτε τὴ γνώμη καὶ ἕνος ἀπλοῦ ντιλετάντε, λάβετέ την σ' ἕνα σονέτο.

»Μὲ πολλὴν ὑπόληψιν. Μ.»

»26 Δεκέβρη 1898.

ΠΕΡΙ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μονάχου πρέπει
Βασιλικὸ τοῦ τραγουδιοῦ στεφάνι.
Μὲ τὴ λαλιά του, ἰδές, νὰ ξαναϋφάνη
στέργει ἡ ἀρχαία Μοῦσα τὰ χρυσᾶ της ἔπη.
Βάσκαμα ἄχρεῖο τὴ δάφνη του δὲ σέπει,
προαιώνιες Μοῖρες ἔχουν την μοιράνει.
Χολὴ δασκάλων δὲν θὰ τὴν μαράνη,
ἀπὸ τὰ εἴδωλά τους δὲν θὰ μείνη ρέπι
Καὶ ἂν ἀλλουνῶν τῆς Τέχνης τὸ παράσημο,
δώση ὁ Λαός, μὰ ὡς ρήγα θὰ φιλέψη
τὸ Μαρκορᾶ, λογιάζω, τὸ Γεράσιμο,
ποὺ δὲ γεράζει. Ἡ ποίησι ἂς βασιλέψει !
Μὲ γενικὲς ἀπόλυτες καὶ ἰσόκωλα,
ἀντὶς νὰ πᾶμε ὁμπρός. πᾶμε πισόκωλα.

* * *

Ὁ ποιητὴς κ. ΑΛΕΞ. ΠΑΛΛΗΣ ἀπάντησε ἐπίσης :

«Φίλε κ. Ἐπισκοπόπουλε,

»Ἀπὸ τοὺς ζωντανοὺς ποιητάδες πιὸ καλὸ νομίζω τὸ Δροσίνη.

»5 Ἰανουαρίου 1899.

»Σᾶς ἀσπάζομαι συναδελφικῶς. Ἀλέξ. Πάλλης»

* * *

Ὁ ποιητὴς καὶ διηγηματογράφος ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ ἔστειλε τὴν ἑξῆς ἀπάντησι :

«Ὁ μεγαλείτερος ποὺ ζῆ.
καὶ ποιητὴς κι' ὅλα μαζύ
εἶν' ὁ ἐπίγειος ὁ Θεὸς
ποὺ λέγεται Λαός.

Ἀργύρης Ἐφταλιώτης»

* * *

Ὅπως σᾶς ὑποσχεθήκαμε, δημοσιεύουμε σήμερα, κατόπιν τῶν ἄλλων ἀπαντήσεων ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τοῦ «Ἀστεως», «ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΕ Ο ΜΕΓΑΛΕΙΤΕΡΟΣ ΕΚ ΤΩΝ ΖΩΝΤΩΝ ΕΛΛΗΝ ΠΟΙΗΤΗΣ», τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἑπτανησίου σοφοῦ Νικ. Κονεμένου. Ὅπως ἐγράψαμε, ἡ ἀπάντησις αὐτὴ τοῦ Κονεμένου δὲν ἐδημοσιεύθη στὸ «Ἄστυ», γιατί ἐστάλη ἀργά. Πρέπει συνεπῶς νὰ θεωρηθῆ ἀνέκδοτος.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ν. Κονεμένου εἶνε ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα. Κατόπιν αὐτῆς θὰ δημοσιεύσουμε, πάνω στὸ ἴδιο ἐρώτημα, τὶς ἀπαντήσεις τῶν συγχρόνων λογίων, τῶν νέων καὶ αὐτῶν ποὺ ζοῦν ἀκόμη, ποὺ ἀπάντησαν ἄλλοτε στὸ «Ἄστυ» καὶ πιθανῶς ἄλλαξαν, ἐντωμεταξύ, γνώμην.

Ἰδοὺ τώρα ἡ ἀπάντησις τοῦ Νικ. Κονεμένου :

Κύριε συνάδελφε,

Ἡ ἀπόκρισι στὴν ἐρώτησι ποὺ μοῦ κάνετε με το γράμμα σας δὲν εἶν' εὔκολη, ἡ ἀπόκρισι στὴν ἐρώτησι ἂν εἶνε μεγαλείτερος ποιητὴς ὁ Ὅμηρος ἢ ὁ Πίνδαρος, ἡ Σαπφὼ ἢ ὁ Σοφοκλῆς ἢ ὁ Ἀριστοφάνης. Τὰ εἴδη τῆς ποιήσεως, ὄντας διάφορα, μπορεῖ ἕνας ποιητὴς νὰ εἶνε μεγάλος καὶ νὰ εἶνε πρῶτος στὸ εἶδος του ὅσο καὶ ἕνας ἄλλος νὰ εἶνε ἐξίσου μεγάλος καὶ νὰ εἶνε πρῶτος στὸ δικό του τὸ εἶδος. Μήπως μποροῦμε νὰ θέσωμε τὸ ζήτημα ἂν εἶνε καλύτερο τὸ κρέας ἢ τὸ ψάρι, τὸ ὄστριο ἢ τὸ λαχανικό, τὸ σῦκο ἢ τὸ ἀπίδι. Ὅσο γιὰ τὴν προτίμησι ἑνὸς εἴδους ἀπὸ ἕνα περισσότερα ἄλλα εἴδη, αὐτὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ κάθε ἀτόμου. Ὁ ἕνας προτιμᾶει τὸ σοβαρὸ ὕφος, ὁ ἄλλος τὸ ἀστεῖο ἢ τὸ σατυρικό· ὁ ἕνας τραγούδια ἐρωτικά, ὁ ἄλλος πατριωτικὰ κλπ. Εἶχα γνωρίσει ἄνθρωπον μορφωμένον, ὅπου ἐτροτιμοῦσε τὴ μουσικὴ τοῦ Δονιτζέττη ἀπὸ τὴ μουσικὴ ὅλων τῶν ἄλλων μελοποιῶν καὶ δὲν μπορεῖ κανένας νὰ τὸν ἐλέγξῃ γιὰ τοῦτο, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Δονιτζέττης εἶνε μεγάλος στὸ εἶδος του ὅσο εἶνε μεγάλοι κι' οἱ ἄλλοι στὸ δικό τους τὸ εἶδος καὶ ξεχωρίζεται γιὰ ἀπαράμιλλη χάρι, ὅσο ὁ Ροσσίνης γιὰ ἀπαράμιλλη ζωηρότητα, ὁ Μπελίνης γιὰ πάθος, ὁ Βέρδης κάποτε γιὰ ὕψος κτλ. Ὑπάρχουν πλῆθος ἄλλοι ὅπου προτιμοῦν τὴ μουσικὴ ἄλλων κατωτέρων μελοποιῶν, ἢ ὅπου κι' ἀπὸ τῶν μεγάλων προτιμοῦν ταῖς πλέον ἀσήμαντες μελωδίαις, ποὺ εἶνε σᾶν νὰ ἐλέγαμε ὅπως προτιμοῦν τὸ λαχανικό, ἴσως καὶ τὰ κολοκύθια, ἀπὸ τὸ κρέας κι' ἀπὸ τὸ ψάρι.

Μολοντοῦτο, ὅταν μιὰ φορὰ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχε ρωτήσει τὸν μεγάλο κριτικὸ Boileau (1), ποιὸς εἶν' ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς σύγχρονους συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας, ὁ Boileau δὲν ἐδίστασε ν' ἀποκριθῆ ἀμέσως «Μεγαλειότατε, εἶν' ὁ Molière». Θὰ ἐλέγαμε πὼς ἔδωκε αὐτὴ τὴν ἀπόκρισι ἐπειδὴ ὁ Molière ἦταν κολοσσός. Ἀλλὰ σύγχρονος τοῦ Molière ἦταν καὶ ὁ Racine. Καὶ γιὰ τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ὁ Boileau ἦταν ὁ πρῶτος, ποὺ ἐξέφραζε τέτοια γνώμη, ὁ Λουδοβίκος ἀπόρησε καὶ εἶπε : «Δὲν τὸ ἐπίστευα».

Ὁ Boileau εἶχε θεωρήσει, καὶ δικαίως, πὼς ὁ Molière εἶνε ἀνώτερος ἀπ' ὅλους, ἀκόμα κι' ἀπὸ τὸν Racine, γιὰ τὴ μεγαλείτερη δύναμι καὶ τὴν τέχνη στὸ εἶδος του. Καὶ τὸ περίεργο εἶνε ποὺ ὁ Molière μένει ὁ πρῶτος ἀκόμα καὶ τώρα μεταξὺ τόσου πλήθους καλῶν συγγραφέων, ποὺ ἔχει δώσει ἡ Γαλλία στοὺς ὕστερους τούτους αἰῶνας. Ἔτσι λοιπὸν ἀκολουθῶντας κι' ἐγὼ τὴν ἰδέα τοῦ Boileau, στὴν ἐρώτησί σας ποιὸς εἰς τὸν ἰδικόν μας ὄχι τόσο μικρόν, ὅσο φτωχὸν κύκλο, εἶν' ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ζῶντες στιχουργοὺς ἢ ποιητές, ἀποκρίνομαι «εἶν' ὁ Λασκαράτος». Λέω στιχουργοὺς ἢ ποιητές, ἐπειδὴ ποῦ τελειώνει ὁ στιχουργὸς καὶ ποῦ ἀρχινάει ὁ ποιητής, εἶνε δύσκολο νὰ ὁρισθῆ. Καὶ μὲ τὴ λέξι «στιχουργὸς» ἐγὼ ἐννοῶ πότε τὸν ἕνα, πότε καὶ τοὺς δύο. Καὶ ὁ Λασκαράτος εἶνε, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὁ πρῶτος ὄχι μόνο σᾶν στιχουργός, ἀλλὰ καὶ σᾶν πεζογράφος. Φταίξιμο τῶν περιστάσεων καὶ τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ τόπου ὅπου ἔζησε, ἔχει ἀσχοληθῆ τὸ περισσότερο σὲ ἀντικείμενα ἀνάξια τοῦ πνεύματός του καὶ τῆς φυσικῆς του καλαισθησίας, ἀλλὰ ὡς καὶ σ' ἐκεῖνα φαίνεται ἡ τέχνη τοῦ καὶ ἡ δύναμί του. Δὲν ἐννοῶ γιὰ τὰ ἔργα τῆς πρώτης νεότητός του, ποὺ σὲ αὐτὰ εἶχε ἀκολουθήσει περισσότερο τὴν κακὴ αἴσθησι ἐκείνων, ποὺ τὸν τριγύριζαν καὶ τὸν ἐσίμωναν, παρὰ τὴν ἰδική του, καὶ ποὺ ὡριμάζοντας ἡ κρίσι, κι' ὅταν ἡ ψυχὴ εἶχε μορφωθῆ, ὁ ἴδιος τὰ ἀποκήρυξε, ἀλλὰ ἐννοῶ γιὰ κάποια ἄλλα μεταγενέστερα. Ἡ τέχνη κατὰ πρῶτον λόγον συνίσταται στὸ νὰ ξέρη ἕνας νὰ βρίσκη καὶ διαλέγη ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται καὶ εἶνε ἀρκετὸ καὶ νὰ τὸ ἐκφράζη μὲ συντομία. Νὰ ἀποφεύγη τὶς λεπτολογίες, τὶς ἐπαναλήψεις, τὶς ἄτοπες καὶ ἄκαιρες παρεμβολές, νὰ δείχνη τὰ φωτεινότερα σημεῖα τοῦ θέματος καὶ νὰ καταφρονάη τὰ ἄλλα καὶ μὲ λίγο νὰ λέγη πολύ. Ὁ Λασκαράτος ἔχει καὶ ὕφος προτότυπο, ποὺ ὡς καὶ τοῦτο θεωρεῖται ἕνα προτέρημα· εἶνε πρωτότυπος ὄχι μόνον γιὰ τὴ δική μας φιλολογία, ἀλλὰ ἴσως καὶ γιὰ τὴν ἐν γένει φιλολογία. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους στιχουργούς μας καὶ πεζογράφους δὲν ἔχουν ὕφος διακεκριμένο κι' ὅταν διαβάζοιμε ἕναν, εἶνε σὰν νὰ τοὺς διαβάζουμε ὅλους.

Ἀλλὰ ὁ Λασκαράτος εἶνε σήμερα κοντὰ ἐνενήντα χρονῶν, καὶ μόνο γράφει πλέον. Ἑπομένως δὲν εἶνε ἀπίθανο νὰ θέλετε νὰ τὸν ἐξαιρέσετε. Καὶ τὸ λέω τοῦτο, ἐπειδὴ σὲ ὅσες ἐπιστολὲς ἔχετε λάβει καὶ δημοσιέψει, δὲν εἶδα νὰ τὸν ἀναφέρη κανένας, ἐξαιρῶντας μόνον τὸν Κ. Δημ. Καμπούρογλου, ποὺ μᾶς τὸν παρουσιάζει ἀνακατωμένον μὲ ἄλλους τριαντατέσσερους καὶ ποὺ μεταξὺ ὅλων αὐτῶν τὸν διαρίνει καὶ τὸν ὑπολήττεται, λέγει, γιὰ τὸν ἀπόλυτο ριζοσπαστισμό του. Ὡς κι' αὐτὸ βέβαια εἶνε ἕνα μεγάλο προτέρημα, μολονοῦ ὁ Λασκαράτος ἦταν ἐχθρὸς ἀσπονδος τῶν ριζοσπαστῶν· ἀλλὰ δὲν εἶνε μήτε τὸ πρῶτο μήτε τὸ δεύτερο τοῦ Λασκαράτου στὴν ἰδιότητά του σὰ στιχουργοῦ καὶ πού, κατὰ τὴ δική μου γνώμη, τὸν διακρίνει ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Σὲ τέτοια περίστασι καὶ θέλοντας νὰ ἐξαιρέσουμε τὸν Λασκαράτο, ἀποκρίνομαι στὴν ἐρώτησί σας λέγοντας πὼς κοντὰ μὲ τὸν Λασκαράτο ἔρχεται ὁ Μαρκορᾶς, στὸ εἶδος του τελείως διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Λασκαράτο. Σὰν πεζογράφο θὰ ἔλεγα τὸν Ροΐδη, ποὺ κι' αὐτὸς ξεχωρίζεται γιὰ ὕφος πρωτότυπο καὶ ἀνθηρό· μολοντοῦ μπορεῖ νὰ εἶνε κι' ἄλλος ἀνώτερός του καὶ ποὺ κι' ἐγὼ νὰ μὴ τὸν γνωρίζω. Τὸν Μαρκορᾶ δὲν τὸν γνωρίζοιμε σὰν πεζογράφο, ἀλλὰ μόνον σὰν στιχουργό· καὶ σὰ στιχουργὸς ὑπερβαίνει γιὰ τὴν τέχνη του ὅλους τοὺς ἄλλους, ποὺ ἐγὼ ἔτυχε νὰ γνωρίσω καὶ ποὺ εἶνε πλῆθος. Κατὰ μέρος τὴν εὐφυΐα καὶ τὴν ποιητικὴ φαντασία, ποὺ λίγο ἢ πολὺ μπορεῖ νὰ τὰ ἔχουν κι' ἄλλοι, ἀλλὰ ἡ εὐρυθμία, ἡ χάρι, ἡ σαφήνεια τοῦ Μαρκορᾶ, δὲν εἶνε προτερήματα κοινὰ σ' ἐμᾶς. Ἡ φαντασία καὶ ἄλλα ποιητικὰ προσόντα, χωρὶς τὴν τέχνη, λίγο ἀξίζουν· κι' ἂν τὰ προσόντα δὲν ὑπάρχουν σ' ἕνα βαθμὸ ἀρκετὰ μεγάλον, τίποτα χωρὶς τὴν τέχνη δὲν ἀξίζουν. Καὶ ἂν ψηφίζω ἐγὼ σήμερα τὸν Λασκαράτο καὶ τὸν Μαρκορᾶ, τοὺς ψηφίζω ὄχι τόσο σὰν τοὺς πρώτους ποιητὲς μεταξύ μας, ὅσο σὰν τοὺς πρώτους **τεχνίτες**. Ὁ Λασκαράτος κι' ὁ Μαρκορᾶς στὸ εἶδος τους εἶνε σωστοί, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους δὲν εἶνε σχεδὸν κανένας σωστός, μήτε κι' ὁ κ. Συνοδινός, πού, καθὼς εἶδα, μὴν ἐλπίζοντας νὰ τοῦ δώσουν οἱ ἄλλοι ἀπὸ ἀμάθεια ἢ ἀπὸ κακωσύνη τους, τὰ πρωτεῖα, ἔβαλε τὴ ντροπὴ κατὰ μέρος (ντροπὴ βέβαια κακὰ ἐννοημένη), καὶ τὰ ἄρταξε μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι, σὰν παλληκάρι, καὶ γιὰ χάρι τῆς φιλολογικῆς ἀλήθειας. Καὶ τὸ μοναχὸ λάθος τοῦ κ. Συνοδινοῦ εἶνε ποὺ δὲν ἐσκέφτηκε πὼς δὲν ὑπάρχει κανένας ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ κάτι γράφουν, μήτε κι' οἱ ἴδιοι οἱ Ἐξαρχόπουλοι, ποὺ νὰ μὴ θεωροῦν τὰ ἔργα τους καλὰ καὶ τέλεια καὶ καλύτερα, παρὰ κάθε ἀλλοινοῦ.

(Ἀκολουθεῖ)

Ὁ Νικόλαος Κονεμένος

(1) Τὰ κύρια ὀνόματα τῶν Ἰταλῶν, Ἱσπανῶν κτλ. μποροῦμε νὰ τὰ γράφωμε μὲ δικά μας γράμματα. Ἐκεῖνα ὅμως τῶν Γάλλων καὶ Ἄγγλων εἶνε καλὸ νὰ τὰ γράφωμε μὲ γράμματα δικά τους, γιὰ τὸν λόγο τῆς περιπλεγμένης ὀρθογραφίας τους.